

А. М. Бабенко, доктор юридичних наук, професор,
директор інституту права та безпеки
Одеського державного університету внутрішніх справ

ФЕНОМЕН ТА ДЕТЕРМІНАНТИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ТРУДОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Стаття присвячена дослідженню питань феномену і детермінації кримінальних правопорушень проти трудових прав громадян. Встановлено, що формування сучасного ринку праці й поява нових його учасників в особі роботодавців різних організаційно-правових форм та видів власності зумовили значне погіршення стану дотримання законності у сфері трудових відносин, поширення кримінально каранних посягань у зазначеній сфері суспільних відносин.

Проаналізовано офіційні статистичні дані щодо кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень проти трудових прав громадян, а саме кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 171-175 КК України окремо за 2021, 2022 та 2023 роки з відображенням кількості проваджень, скерованих до суду. Визначено, що даному виду кримінальних правопорушень притаманний високий рівень латентності, що не дозволяє в повній мірі відобразити справжній стан речей щодо кількості, рівня, динаміки тощо показників даного виду кримінально каранних діянь, оскільки офіційні статистичні дані не відображають той негативний стан, який склався в трудових відносинах на даний час.

Пропонується висновок, що основними причинами поширення кримінальних правопорушень трудових прав громадян є високий рівень незареєстрованої (неофіційної) праці, виплата заробітної «в конверті», низький загальний рівень доходу серед населення, високий рівень безробіття, низький рівень знань в частині своїх прав та обов'язків, невіра в дію закону по відношенню до покарання роботодавця, недовіра та корумпованість представників правоохоронних структур, страх бути звільненим та надвисока залежність від одного джерела доходу, яким є заробітна плата, відсутність дієвого контролю з боку держави та суспільства за дотриманням чинного законодавства про працю, а також сучасної законодавчої бази, яка б відповідала новітнім вимогам у сфері регулювання та охорони трудових відносин. Вказується, що чинниками, які впливають на високий рівень латентності кримінальних правопорушень проти виборчих прав громадян є недосконалість законодавчої бази, невіра громадян у правовий захист правоохоронних органів, незнання громадянами порядку захисту своїх порушених прав, бюрократизм процедур захисту порушених трудових прав громадян та ін.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, детермінація, причини вчинення кримінального правопорушення, трудові права громадян, порушення трудового законодавства.

A. M. Babenko. The phenomenon and determinants of criminal offenses against labor rights of citizens

The article is aimed at studying the issues of determination of criminal offenses against labor rights of citizens. The author establishes that the formation of the modern labor market and the emergence of new participants represented by employers of various organizational and legal forms and types of ownership have led to a significant deterioration in the observance of law in the field of labor relations, and the spread of criminal offenses in this area of social relations.

The author analyzes the official statistics on the number of registered criminal offenses against the labor rights of citizens, namely, criminal offenses under Articles 171-175 of the Criminal Code of Ukraine separately for 2021, 2022 and 2023, reflecting the number of proceedings referred to court. It is determined that this type of criminal offenses is inherent in a high level of latency, which does not allow to fully reflect the true state of affairs regarding the number, level, dynamics, etc. of indicators of this type of criminal offenses, since official statistics do not reflect the negative situation that has developed in labor relations at present.

The author concludes that the main reasons for the spread of criminal offenses against labor rights of citizens are a high level of unregistered (unofficial) labor, payment of wages «in an envelope», low overall income among the population, high unemployment, low level of knowledge of their rights and obligations, lack of faith in the effect of the law in relation to punishment of the employer, distrust and corruption of law enforcement officials, fear of being fired and overdependence on one source of income, which is wages, in the It is pointed out that the factors influencing the high level of latency of criminal offenses against the electoral rights of citizens are imperfections in the legislative framework, lack of public confidence in the legal protection of law enforcement agencies, lack of knowledge of citizens about the procedure for protecting their violated rights, bureaucracy of procedures for protecting violated labor rights of citizens, etc.

Key words: criminal offense, determination, causes of criminal offense, labor rights of citizens, violation of labor legislation

Постановка проблеми. Криминологія як наука надає можливість розуміння явища злочинності в цілому, а також того, якими засобами та методами суспільство може боротися з нею, оскільки вивчення та попередження злочинності є одними із основних завдань криминології. Однак, без виявлення причин злочинності та умов, що сприяють її розвитку, неможливе попередження, запобігання та боротьба з даним феноменом. Найчастіше дослідники вдавалися до вивчення цього явища за допомогою використання наявної

в їхньому розпорядженні інформації до джерел якої належать емпіричні дані, офіційна статистика правоохоронних органів, матеріали кримінальних проваджень тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінально-правові та кримінологічні проблеми протидії кримінальним правопорушенням проти виборчих, трудових та інших особистих прав громадян висвітлювались у працях Ю.В. Александрова, П.П. Андрушка, М.І. Бажанова, П.С. Берзіна, В.К. Грищука, Н.О. Гуторової, О.О. Дудорова, О.М. Джужи, М.Й. Коржанського, О. М. Литвинова, П.С. Матишевського, Є.С. Назимка, О.С. Сотули, В.П. Тихого, М.І. Хавронюка, В.В. Шаблістого та ін.

Метою статті. Є визначення феномену та детермінантів вчинення кримінальних правопорушень проти трудових прав громадян.

Виклад основних результатів дослідження. У науковій літературі зауважується, що «фактори, які детермінують злочинність, відрізняються між собою не тільки за ступенем криміногенної дії на злочинність, а й за характером, на основі чого можна виділити такі групи детермінант, а саме: детермінанти економічного характеру (панівні галузі господарства, джерела інвестицій, стан бюджету, співвідношення бюджету, його доходної та витратної частин, перебіг приватизації, рівень розвитку малого та середнього підприємництва, зайнятість населення тощо); детермінанти політико-правового характеру (сфера розроблення та реалізації економічної політики держави, що тісно пов'язана з економічними факторами, державне регулювання економічних процесів та ін.); детермінанти соціального характеру (життєвий рівень населення, забезпеченість населення товарами, житлом, послугами, рівень доходів, якість медичного забезпечення, освітній рівень населення, звичаї, традиції, стереотипи поведінки, які зумовлені етнопсихологічними, національними, релігійними, історичними та іншими особливостями тощо)» [2, с. 51–52].

У той же час, причинами злочинності називають «явища (системи), які породжують, продукують інші явища (системи) – наслідки. Тобто між причиною і наслідком є зв'язок генетичний, продукуючий. У тлумачних словниках слово «причина» етимологічно пов'язується з дієсловом «вчиняти», тобто робити, творити, виробляти (явище, яке зумовлює або продовжує інше явище, мотив)» [2, с. 496].

М.О. Дунас пропонує визначати умови злочинності як «такі явища, які самі не породжують злочинність і злочини, а сприяють, полегшують, інтенсифікують: а) формування і б) дію причини. Це різноманітні явища, процеси, обставини, які сприяють або створюють можливість виникнення та прояву причини, яка породжує наслідок» [3, с. 44].

Основною причиною злочинності у сфері порушення законодавства про працю є, серед іншого, соціальне протиріччя між роботодавцем та найманим працівником. Так, роботодавець згідно з чинним трудовим законодавством наділений низкою прав та обов'язків, як і найманий працівник. Однак найчастіше на практиці ці права та обов'язки сторін не є рівнозначними, тому найманий працівник зазвичай перебуває в залежному становищі. Крім того, правова неграмотність найманих працівників, а також страх втратити роботу, єдине джерело існування, ставлять його в ще гірше становище.

Варто зауважити, що на сьогодні складається така ситуація, коли існуючі кримінальні правопорушення проти трудових прав громадян перебувають в невідконтрольному стані. У повсякденному житті має місце злочинне порушення законодавства про працю, порушення правил охорони праці, проте держава в особі своїх органів подекуди неефективно здійснює заходи з контролю та аналізу злочинності в цій сфері, тобто фактична злочинність значно менша за приховану. Таке становище в юридичній літературі прийнято називати латентною (прихованою) злочинністю. Необхідність вивчення прихованої злочинності пояснюється тим, що боротися з кримінальними правопорушеннями у сфері трудових прав громадян з кожним роком стає дедалі важче, оскільки відбувається ускладнення криміногенної обстановки як у країні загалом, так і в окремих регіонах. При цьому латентна злочинність посилюється. І тільки через її пізнання і визначення розмірів можна обрати правильний шлях боротьби зі злочинністю загалом і в даному досліджуваному напрямі.

Взагалі, латентність кримінальних правопорушень, як визначається у науковій літературі, «це ознака, яка відображає існування в країні тієї реальної ситуації, коли певна частина кримінальних правопорушень лишається неврахованою» [4, с.26].

Для з'ясування латентності кримінального правопорушення необхідно встановити його основні ознаки, до яких пропонуємо відносити:

- прихованість кримінально протиправного діяння від правоохоронних органів;
- пасивність соціального середовища в реагуванні на кримінально протиправні дії та відсутність адекватної їхньої оцінки;
- кримінально-правові відносини, що виникли, але не стали предметом судового розгляду, а отже, процесуально не були реалізовані.

Розглянемо зазначені ознаки латентної злочинності стосовно кримінальних правопорушень проти трудових прав громадян. Першою ознакою є прихованість злочинного діяння від одного з державних органів та органів місцевого самоврядування, до завдань яких віднесено контроль та нагляд за дотриманням законодавства у сфері охорони праці та забезпечення трудових прав громадян.

Друга ознака латентності кримінальних правопорушень проти трудових прав громадян – пасивність соціального середовища в реагуванні на кримінально протиправні дії та відсутність їхньої адекватної

оцінки. Зміст другої ознаки слід розглядати через чинники, які найчастіше проявляються в повсякденному житті у правопорушеннях спрямованих проти трудових прав громадян, до яких можна віднести невпевненість у неминучості покарання правопорушника, боязнь загрози звільнення, фінансова залежність, низький рівень правового виховання тощо.

Третя ознака кримінальних правопорушень проти трудових прав громадян – кримінально-правові відносини, що виникли, але не стали предметом судового розгляду, а отже, процесуально не були реалізовані. Взагалі дану ознаку розкриває цілий ряд чинників, наприклад, складність у доведенні та розслідуванні правопорушення, малозначність діяння, перевантаженість працівників правоохоронних органів, несумлінне ставлення до своїх обов'язків слідчими, корумпованість працівників правоохоронних структур, недостатній рівень кваліфікації у сфері трудових правовідносин тощо.

Досить складним є питання визначення та доведення мотиву кримінального правопорушення проти трудових прав громадян, що може, наприклад, полягати в особистих спонуканнях при звільненні найманого працівника. Аналогічна ситуаційна проблема виникає у співробітників правоохоронних органів під час розслідування випадків звільнення з роботи вагітних жінок, жінок, які мають дітей до трьох років, а також неповнолітніх. У частині необґрунтованої відмови в прийомі на роботу складнощі встановлення мотиву кримінального правопорушення, що полягає в небажанні прийому на роботу вагітної жінки, виражаються в завуальованому формулюванні відмови, з посиланням на недостатній досвід роботи, недостатню кваліфікацію тощо.

Для того щоб правильно оцінювати кримінально каране діяння, спрямоване проти трудових прав громадян, необхідно співробітникам правоохоронних органів знати і застосовувати не тільки кримінально-правові норми, а й норми трудового права, що досить часто вимагає більш ґрунтовних знань, а ніж є насправді.

Рівень латентності кримінальних правопорушень проти трудових прав громадян може залежати від низки чинників також від активності самих громадян в інформуванні правоохоронних органів про відомі їм порушення виборчих прав громадян та трудового законодавства.

Кримінальні правопорушення проти трудових прав громадян представлені у кримінальному законодавстві в ст. ст. 171-175 КК України і передбачають протиправними такі діяння: перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій, перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, грубе порушення законодавства про працю, грубе порушення угоди про працю, примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку, не виплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат.

Звертаючись до офіційної статистики вітчизняних правоохоронних структур [5] зазначимо, що станом на 2021 рік на території України було зареєстровано 251 випадок грубого порушення законодавства про працю, з яких 230 випадків становлять кримінальні проступки та 21 кримінальне правопорушення. 9 випадків грубого порушення угоди про працю. Однак, цікавим показником є не кількість зафіксованих діянь, а той факт, що за ч. 1 ст. 172 КК України (проступок) підозру особи у вчиненні кримінального правопорушення оголошено було лише 7 особам, а за ч. 2 ст. 172 КК України – 3 особам. Тоді як за діяння, передбачене ст. 173 КК України за 2021 рік підозру оголошено не було нікому. Також варто зауважити, що з обвинувальним актом до суду було направлено 7 проваджень за вчинення кримінального проступку у вигляді грубого порушення законодавства про працю та одні матеріали щодо кримінального правопорушення за цією ж статтею, але з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності. При цьому за ст. 173 КК України до суду матеріалів направлено взагалі не було.

За вказаний рік було виявлено 53 випадки перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України), де 19 особам було оголошено підозру та 17 матеріалів кримінальних проваджень було направлено до суду з обвинувальним актом.

За 2021 рік було зафіксовано 322 проступки та 127 кримінальних правопорушень у вигляді не виплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, де оголошено було підозру у 49 випадках вчинення таких проступків та 98 – кримінальних правопорушень. При цьому до суду з обвинувальним актом було направлено лише 46 матеріалів в рамках розгляду кримінальних проступків та 2 кримінальних провадження з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності.

У 2022 році було виявлено 28 випадків перешкоджання законній професійній діяльності журналістів з оголошенням 5 особам підозри та направлення до суду 4 матеріалів кримінальних проваджень з обвинувальним актом.

За період 2022 року було зареєстровано 78 випадків кримінальних проступків у вигляді грубого порушення законодавства про працю (ч. 1 ст. 172 КК України) та 28 кримінальних правопорушень у вигляді грубого порушення законодавства про працю (ч. 2 ст. 172 КК України). Із зафіксованої кількості випадків лише щодо однієї особи за ч. 1 ст. 172 КК України було оголошено підозру, так само як і за ч. 2 ст. 172 КК України. І лише в одне кримінальне провадження за вчинення кримінального проступку за ст. 172 КК України було направлено до суду з обвинувальним актом. За 2022 рік було виявлено 8 випадків грубого порушення угоди про працю, але навіть підозри нікому оголошено не було.

Також, за 2022 рік було зафіксовано 146 випадків не виплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, де 136 випадків – кримінальні проступки та 10 – кримінальні

правопорушення. При цьому за ч. 1 ст. 175 КК України 6 особам було оголошено підозру, матеріали щодо яких було направлено до суду з обвинувальним актом.

За 2023 рік було зареєстровано 24 випадки вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, якою встановлено кримінальну відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів; 6 особам було оголошено підозру та 4 матеріали кримінальних проваджень було скеровано до суду з обвинувальним актом.

У 2023 році було виявлено 98 кримінальних проступків та 19 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 172 КК України. Підозру було оголошено 8 особам за вчинення проступку та 6 особам за вчинення кримінального правопорушення у вигляді грубого порушення законодавства про працю. При цьому до суду було скеровано матеріали щодо 8 проступків та 5 кримінальних правопорушень за згадуваною статтею з обвинувальним актом. За вказаний звітний період було також виявлено 7 випадків грубого порушення угоди про працю (ст. 173 КК України), однак навіть підозру нікому оголошено не було. У той же час за 2023 рік було виявлено та зареєстровано 132 випадки кримінального проступку та 6 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 175 КК України, якою передбачена кримінальна відповідальність за вчинення безпідставної невиклати заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої установленної законом виплати. Однак лише щодо випадків кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 175 КК України було оголошено особам підозру та направлено матеріали до суду з обвинувальним актом.

В.М. Андрійв констатує, що «сутність кримінально-правового злочину у сфері дії трудового права полягає в порушенні нормативних приписів, які містяться в нормативно-правових актах, покликаних регулювати трудові та безпосередньо пов'язані з ними відносини» [6, с. 14].

Кримінальні правопорушення проти трудових прав осіб посягають на конституційні права громадян у сфері трудових відносин та деякі інші права, пов'язані з реалізацією права на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується (ст. 43 Конституції України)» [7, с. 63].

В.В. Топчій звертає увагу на те, що «порушення трудових прав набувають масового характеру у зв'язку з нестабільною соціально-економічною ситуацією, вадами нормативно-правового регулювання у сфері трудових відносин, недостатньою ефективністю діяльності органів нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю, які повинні у межах компетенції, відповідно до існуючих юридичних процедур забезпечувати постійний контроль за додержанням суб'єктами господарювання трудового законодавства шляхом перевірок та вжиття заходів щодо притягнення порушників трудового законодавства до дисциплінарної, адміністративної чи кримінальної відповідальності (аналіз судової статистики щодо захисту трудових прав людини дозволяє зробити висновок про те, що в судах найбільшу кількість складають такі категорії справ: необґрунтована невиклата заробітної плати, а також незаконні звільнення працівників, тобто грубі порушення законодавства про працю)» [8, с. 117].

Також цікавими є висновки М.Д. Ждан щодо причин віктимізації населення в контексті дослідження особливостей кримінологічної характеристики жертв кримінальних правопорушень проти трудових прав і свобод людини і громадянина, до причин чого пропонується відносити: «відсутність нормативно визначеного порядку здійснення контролю за суб'єктами господарської діяльності; здебільшого закритий характер інформації про стан кримінально протиправної діяльності у сфері порушення трудових прав; 3) відсутність необхідного балансу інтересів держави, суб'єктів господарювання та споживачів; відсутність належної юридичної відповідальності фізичних-осіб підприємців; відсутність механізму проведення позапланових заходів контролю за діяльністю підприємств, установ та організацій різного типу власності; незадовільні умови ведення малого та середнього бізнесу через зловживання обов'язками контролюючими особами; відсутність належного захисту окремих фізичних та юридичних осіб, які здійснюють законну діяльність, унаслідок якої зазнають кримінально протиправного впливу» [9, с. 211;10;11;12].

Варто відмітити, що інтереси роботодавця та найманого працівника не завжди співпадають, оскільки частіше кожен з них прагне при якомога менших витратах власних ресурсів та одночасного отримання отримати якомога більше прибутків один від одного. Та при цьому, «обидві сторони» трудових відносин мають розуміти та дотримуватися безумовного виконання вимог законодавства про працю, вживати всіх належних заходів щодо забезпечення повного обсягу покладених на них обов'язків.

Висновки. Отже, кримінальні правопорушення проти трудових прав громадян посягають на конституційні права громадян у сфері трудових відносин та деякі інші права, порушують можливість реалізації права на працю громадян, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується (згідно до закріплених ст. 43 Конституції України)».

Кримінальні правопорушення проти трудових прав характеризуються високим рівнем латентності і низьким притягненням винних осіб до кримінальної відповідальності. Щорічно в Україні фіксується близько 146 випадків невиклати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, де 136 випадків – кримінальні проступки та 10 – кримінальні правопорушення. При цьому лише невеликій кількості 5-6 осіб особам реально оголошується підозру, матеріали щодо яких спрямовуються до суду з обвинувальним актом; із 24 вчинених кримінального правопорушень за перешкоджання законній професійній

діяльності журналістів, лише 6-7 особам оголошується підозра та направляються матеріали до суду з обвинувальним актом; з 98 кримінальних проступків та 19 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 172 КК України, підозра оголошується не більше 8 особам; із 7-10 виявлених випадків грубого порушення угоди про працю (ст. 173 КК України), підозра нікому не оголошується. З наведеного слідує, що правоохоронні та судові органи не приділяють достатньої уваги до захисту трудових прав громадян і не оцінюють належним чином їх з точки зору суспільної небезпеки.

Основними причинами й передумовами поширення кримінально караних порушень трудових прав громадян є високий рівень незареєстрованої (неофіційної) праці, виплата заробітної «в конверті», низьких загальний рівень доходу серед населення, високий рівень безробіття, низький рівень знань в частині своїх прав та обов'язків, невіра в дію закону по відношенню до покарання роботодавця, недовіра та корумпованість представників правоохоронних структур, страх бути звільненим та надвисока залежність від одного джерела доходу, яким є заробітна плата, відсутність дієвого контролю з боку держави та суспільства за дотриманням чинного законодавства про працю, а також сучасної законодавчої бази, яка б відповідала новітнім вимогам у сфері регулювання та охорони трудових відносин. У свою чергу, чинниками, які впливають на високий рівень латентності кримінальних правопорушень проти виборчих прав громадян є недосконалість законодавчої бази, невіра громадян у правовий захист правоохоронних органів, незнання громадянами порядку захисту своїх порушених прав, бюрократизм процедур захисту порушених трудових прав громадян та ін. При цьому, для попередження кримінальних правопорушень проти трудових прав громадян стратегічне значення має досягнення таких цілей, як: приведення змісту і структури професійної підготовки кадрів у відповідність із сучасними потребами ринку праці, скорочення масштабів бідності і безробіття та розвиток соціальної допомоги, а також розвиток ринку праці та реформування системи оплати праці.

Список використаних джерел:

1. Сисоєва В.П. Детермінанти вчинення злочинів щодо порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*, № 2, 2013. С. 51–59.
2. Скрекля Л.І. Експерт як суб'єкт складу корупційного злочину, передбаченого ч. 3 ст. 368-4 КК України. *Європейські перспективи*. 2017 р. № 3. С. 43–49.
3. Дунас М.О. Службові особи, які вчиняють правопорушення у сфері господарської діяльності. Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 44–47.
4. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник. І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Х. : Право, 2009. 288 с.
5. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. ГКД: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
6. Андріїв В.М. Щодо захисної функції міжнародних трудових норм. Сучасні проблеми трудового та пенсійного законодавства. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2015. С. 14-17.
7. Куцевич М.П. Проблеми захисту трудових правпрацівника засобами кримінального права: дис. доктора юрид. наук: 12.00.05, 12.00.08. Одеса, 2018. 460 с.
8. Топчій В.В. Злочини проти трудових прав: пер– спективи формування методики розслідування. *Наше право*. 2013. № 13. С. 115-119.
9. Ждан Д.М. Кримінологічна характеристика жертв кримінальних правопорушень проти трудових прав і свобод людини і громадянина. *Правові новели*. № 17. 2022. С. 205-213.
10. Бабенко А.М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та практичний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 416 с.
11. Бабенко А. М. Територіально-просторовий аналіз злочинності у населених пунктах Одеської області. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 2(9). URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/11_Babenco.pdf
12. Бабенко А.М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 1. 2021. С. 14–22.